

tim, na temelju statističkih podataka zaključuje da nije počinjen genocid ni na jednoj navedenoj grupi. Ovaj zaključak će zasigurno izazvati reakcije drugih povijesničara, koji drugačije gledaju na ulogu četnika i njihovih zločina u Bosni i Hercegovini.

S druge strane, Dulić naglašava da u slučaju ustaškog zločina to ovisi od grupe žrtava. Dok je nad Židovima i Romima jasno počinjen genocid, jer, pored statistike, o tome također svjedoči i jasna intencija totalnog fizičkog uništenja navedenih grupa, u slučaju srpskog stanovništva prisutne su genocidalne razmjere ubojstava bez intencije totalnog fizičkog uništenja, što se moglo očitovati i u mogućnostima konverzije odnosno deportacije iz NDH.

Dulićevo djelo pridonosi povijesnoj analizi događaja Drugoga svjetskoga rata u Bosni i Hercegovini. Ipak, svojim teoretskim postavkama te alternativnim pristupom empiriji, naglašavajući mikro (individulane) i makro razine, knjiga zacijelo zaslužuje pozornost analitičara kao i šireg kruga čitatelja. ■

Iva Lučić

Ladislav Hladký: *Bosenská otázka v 19. a 20. století*. Brno: Mezinárodní politologický ústav Masarykovy univerzity v Brně, 2005, 388.

Opsežne monografije o bosanskoj povijesti obično potječu od autora iz same Bosne i Hercegovine odnosno iz neke od okolnih južnoslavenskih zemalja. Valja stoga upozoriti na svaku uspjelu publikaciju koja se tome određenju izmiče, te nudi od neke mjere specifični pogled na teme iz povijesti Bosne. Takvom knjigom možemo smatrati i *Bosansko pitanje u 19. i 20. stoljeću* (Bosenská otázka v 19. a 20. století) češkoga historičara Ladislava Hladkog koji se već godinama bavi ovom tematikom.

Recenzirani rad predstavlja do sada najkompleksniju obradu bosanske historije nastalu u češkoj sredini. Autorovom primarnom namjerom je temeljito proučiti složeni proces formiranja modernih naroda na prostoru Bosne i Hercegovine te problematiku njihova suživota u 19. i 20. stoljeću. Naglasak je pri tome stavljen na prikaz prijepora što su se u rečenom razdoblju pojavljivali između tih nacionalnih zajednica. U uvodu knjige Hladký jasno definira bosansko pitanje kao "*problem suživota bosanskih Srba, Hrvata i Muslimana (Bošnjaka) koji stoljećima nastanjuju oblast Bosne i Hercegovine i zajedno je smatraju rodnom zemljom, no s državno-političkoga gledišta su (osobito što se tiče državne samostalnosti i teritorijalnoga integriteta te zemlje) prema njoj u prošlosti imali i do danas imaju nejednak, ako ne i izravno oprečan odnos*" (str. 7).

Ovaj se nacionalno-partikularistički pristup odražava i u historiografiji. Dokaz tome je uvodni pregled dosadašnjih historijskih radova o bosanskoj problematici što ga je sastavio sam autor. Hladký tu, na osnovi definiranja različitih idejnih ishodišta pojedinačnih povjesničara, razlučuje tri nacionalne struje historiografije (srpsku, hrvatsku, bošnjačku) koje se odlikuju drugačijim, pa i proturječnim, interpretacijama bosanske povijesti. Slijedi popis relevantnih radova historičara koji stvaraju na engleskom i njemačkom jeziku uz nabranje prednosti i nedostataka njihovih istraživanja. Bosanski je problem, prema autorovu nazoru, najobjektivnije obrađen u djelima južnoslavenskih znanstvenika, *“koji su još prije izbijanja rata u Jugoslaviji dulje vrijeme djelovali u inozemstvu pa stoga nisu bili pod direktnim utjecajem procesa bolne dezintegracije svoje zemlje”* (Ivo Banac, Srećko M. Džaja ili Jože Pirjevec, str. 19). Nekoliko stranica Hladký također posvećuje pregledu češke historiografije, pri čemu zaključuje da je u češkoj sredini nastalo dosta knjiga s bosanskom tematikom, ali je sve do devedesetih godina 20. stoljeća većina njih bila *“više-manje popularizacijskoga karaktera”* (str. 25).

Iako se autor usredotočuje na povijest Bosne i Hercegovine u 19. i 20. stoljeću, proučavani problem uvrštava u širi historijski kontekst. Teško bismo mogli razumjeti bosansko pitanje u cijeloj njegovoj složenosti bez poznavanja povijesti regije za srednjovjekovlja i pod osmanskom vlašću. Izlaganje je stoga strukturirano kronološki te njegov značajan dio čini sažeti ekskurs u stariju povijest područja od dolaska Slavena na Balkan do kraja osmanskoga doba. Čitatelj će, zahvaljujući tome, stvoriti cjelovitu predodžbu o povijesti Bosne i Hercegovine i njezina stanovništva od najstarijih vremena do danas. Upoznat će se sa svim posebnostima prošlosti Bosne što proistječu prije svega iz njezine multikonfesionalne i multikulturalne prirode. Na osebujnosti bosanske historije autor štoviše obraća pozornost u samostalnome poglavlju u kojemu, između ostaloga, podsjeća na činjenicu da su *“interesi moći okolnoga svijeta također bili nezanemariv faktor koji je modelirao razvoj Bosne”* (str. 29). Prikazima djelovanja tih vanjskih utjecaja Hladký posvećuje značajan prostor imajući na umu da su napokon *“geopolitički odnosno čak geostrateški razlozi koncem 20. stoljeća ponovno odlučili o očuvanju Bosne i Hercegovine kao integralne države u svojim predratnim granicama”* (str. 347).

Težište ovoga djela ćemo, dakako, naći u povijesnom periodu od Berlinskoga kongresa (1878) do danas. Naime, tek za vrijeme austrougarske okupacije Bosne i Hercegovine (1878–1908) možemo govoriti o definitivnom oblikovanju srpske i hrvatske nacionalne svijesti među bosanskim pravoslavicima, odnosno katolicima. U ovo se doba također susrećemo i s prvim pokušajima definiranja nacionalnog identiteta bosanskih muslimana. Na povijesnoj pozornici po prvi puta tri zajednice, do nedavno čisto konfesionalne, istupaju s jasno formuliranim političkim programima.

Autor stoga izuzetno detaljno istražuje nastanak prosvjetnih društava i političkih organizacija bosanskih Srba, Hrvata i muslimana na početku 20. stoljeća, te uspoređuje njihove idejne koncepte bogato se koristeći člancima i programskim spisima objavljenima u ondašnjim periodikama.

Analiza međusobnih odnosa bosanskih naroda potkrijepljena obimnom bibliografijom, te praćenje razvoja njihovih različitih zamisli vezanih za rješenje bosanskoga pitanja, čini jezgru autorova izlaganja u svakome sljedećem poglavlju. Hladký u njima, između ostaloga, temeljito raščlanjuje razvoj bosanske problematike u kraljevskoj Jugoslaviji, za vrijeme Drugoga svjetskog rata te u poratnoj jugoslavenskoj federaciji. Raspravljajući o ovim trima povijesnim etapama u prvom redu karakterizira i komparira tri različita rješenja bosanskoga pitanja podastrta od međuratnoga srpskog monarhističkog režima, ustaša i, najzad, Titovih komunista. Osim toga, iscrpno proučava nacionalno-emancipacijske težnje bosanskih muslimana što su kulminirale na prijelomu šezdesetih i sedamdestih godina 20. stoljeća priznavanjem te zajednice kao samostalnoga južnoslavenskog naroda – Muslimana. Autor također podrobno razmatra vanjske i unutarnje uzroke krvavoga raspada SFRJ, odnosno bosanskoga rata. Razmjerno opširno su opisane i posebnosti razvoja postdaytonske Bosne i Hercegovine te aktualne poteškoće s kojima se ova zemlja susreće.

Zaključak rasprave donosi sažeti sadržaj svih dosadašnjih modela koegzistencije bosanskih nacija. Autor ne nalazi jednoznačan odgovor na pitanje može li se Bosna i Hercegovina danas održati kao samostalna država u postojećim granicama. Najprihvatljivijim rješenjem u suvremenoj situaciji mu se čini *“očuvanje Bosne u obliku unutarnje decentralizirane države (bilo kao federacije koja surađuje, bilo kao države koja se sastoji od samoupravnih kantona s brižno odmjerenima nacionalnim pravima svih građana)“*, čemu dodaje da je *“očito samo takva država sposobna zbrinuti još uvijek izrazito raznorodne interese mjesnih Bošnjaka, Srba i Hrvata“* (str. 348–349).

Nužno je naglasiti da Hladký u čitavome djelu nastoji sačuvati maksimalnu objektivnost pri ispitivanju povijesnih procesa. Stoga često navodi nekoliko različitih interpretacija iste pojave ili događaja. Međutim, dosljedno upozorava na mnoga iskrivljena, zavodljiva uvjerenja i sanjarske koncepcije koje su, u slučaju historiografije o bosanskome pitanju, učestale. Svakoj analiziranoj temi pridružuje odgovarajuću bibliografiju pomoću koje se mogući znatiželjnik može dublje upoznati s danim segmentom bosanskoga pitanja.

Monografija *Bosenská otázka v 19. a 20. století* donosi jedinstveno cjelovitu i kompleksnu obradu složene problematike nacionalnoga suživota u Bosni i Hercegovini u posljednja dva stoljeća. Ujedno se radi o pregledno, argumentirano i sažeto napisanoj raspravi o specifičnostima i nejednakim interpretacijama svih epoha bosan-

ske historije. Knjiga se odlikuje rijetko trezvenim pogledom na brojne nejednoznačne aspekte međusobnih odnosa između Bošnjaka, Srba i Hrvata. Napisao ju je češki povjesničar koji ima pozitivan odnos prema svim bosanskim narodima. Smatram da zbog toga zaslužuje pozornost svih zainteresiranih za proučavanu tematiku. ■

Petr Stehlík

Pobeda nad fašizmom-60 godina kasnije Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941-1945, Beograd, 2005, 154.

Društvo za istinu o antifašističkoj narodnooslobodilačkoj borbi u Jugoslaviji 1941-1945. (u daljem tekstu *Društvo za istinu*) osnovano je u Beogradu 1994. godine. Njegovi članovi su ljudi najrazličitijih profesija i shvatanja. Povod za njihovo okupljanje bilo je klevetanje NOB, rušenje tekovina NOB, njene istine, njenih heroja i mučenika, rušenje avnojske Jugoslavije. Željeli su iskazati svoje nemirenje sa fašizmom, sa podvalom koju inspiriše potreba da se sakriju vlastiti zločini, sa kolektivnim ludilom i nemoralom, apsolutnim sljepilom i apsolutnom neodgovornošću.

Društvo za istinu je u sklopu obilježavanja pobjede nad nacifašizmom u Drugom svjetskom ratu, organizovalo tribinu pod naslovom “60 godina od pobjede nad fašizmom”. O ogromnom doprinosu pripadnika jugoslovenskog narodnooslobodilačkog pokreta svjetskoj antifašističkoj koaliciji govorili su istoričar i politikolog Latinka Perović, predsjednik Evropskog pokreta u Srbiji Živorad Kovačević, profesori Filozofskog fakulteta u Beogradu Olivera Milosavljević i Žarko Korać. Njihova izlaganja čine jezgro ove publikacije, u koju je uvršteno više članaka iz listova ili ranije štampanih tekstova. Radovi su antifašističkog opredjeljenja, kao zajedničkog imenitelja svih autora, mada postoje određene razlike u njihovom pristupu pojedinim pitanjima.

Kako je onda fašizam ostao, ko ga je štitio i u kom obliku je buknuo? Šta je to i kako slavila Srbija u sklopu proslave jubileja antifašističke pobjede? Autori su saglasni da je odnos prema fašizmu i antifašizmu izraz političke zrelosti. Evropski narodi su svoj odnos prema fašističkoj i antifašističkoj prošlosti podigli na nivo mjerila kulturne i političke zrelosti svakog od njih. Nakon 1945. godine u nove međunarodne odnose ugrađeni su i ekonomski, socijalni i pravni mehanizmi, kao realne brane da se kataklizmičko iskustvo dva svjetska rata ponovi. I pored toga rat se pono-

---